

KORXONALARDA MOLIVAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA RENTABELLIK KO'RSATKICHLARI TAHLILINING METODOLOGIK ASOSLARI

Olimjonov Asadbek Saydullo o'g'li

Andijon davlat texnika instituti Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Muhammadqosim Hakimov

Andijon davlat texnika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20355129>

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda rentabellik ko'rsatkichlarining o'rni, ularni tahlil qilishning nazariy va metodologik asoslari keng yoritilgan. Rentabellik ko'rsatkichlari orqali korxonaning foyda olish darajasi, resurslardan foydalanish samaradorligi va moliyaviy barqarorlik holati baholanadi. Tadqiqot davomida zamonaviy iqtisodiy yondashuvlar, xalqaro tajriba va statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические и методологические основы анализа показателей рентабельности в обеспечении финансовой устойчивости предприятий. Показатели рентабельности позволяют оценить эффективность использования ресурсов и уровень прибыльности предприятия.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of profitability analysis in ensuring the financial stability of enterprises. Profitability indicators are used to assess resource efficiency, profitability levels, and overall financial sustainability.

Kalit so'zlar: Moliyaviy barqarorlik, rentabellik, aktivlar rentabelligi, kapital rentabelligi, moliyaviy tahlil, samaradorlik.

Ключевые слова: Финансовая устойчивость, рентабельность, анализ, эффективность, прибыль.

Keywords: Financial stability, profitability, efficiency, financial analysis, return on assets.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining barqaror rivojlanishi, ularning raqobatbardoshligi va uzoq muddatli faoliyat yuritishi bevosita moliyaviy barqarorlik darajasiga bog'liqdir. Moliyaviy barqarorlik esa korxonaning daromad olish imkoniyatlari, xarajatlarni samarali boshqarish hamda mavjud resurslardan optimal foydalanish darajasi bilan belgilanadi. Shu jihatdan rentabellik ko'rsatkichlari moliyaviy tahlil tizimining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

Rentabellik ko'rsatkichlari korxonaning umumiy iqtisodiy samaradorligini baholashga xizmat qiladi. Ular orqali nafaqat foyda darajasi, balki kapital va aktivlardan foydalanish samaradorligi ham aniqlanadi. Zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda rentabellikni tahlil qilish moliyaviy boshqaruvning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda.

Iqtisodchi olimlarning ta'kidlashicha, rentabellik ko'rsatkichlari korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda asosiy indikatorlardan biri bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, ularni chuqur tahlil qilish va metodologik jihatdan asoslash muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda rentabellik ko'rsatkichlari orqali korxonalar o'zining ichki imkoniyatlarini aniqlaydi, risklarni kamaytiradi hamda investitsion jozibadorligini oshiradi. Ayniqsa, global iqtisodiy beqarorlik sharoitida korxonalarining rentabellik darajasi ularning yashovchanligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

ASOSIY QISM

Moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko'rsatkichlari masalasi ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, G.V. Savitskayaning “Iqtisodiy tahlil” asarida korxonalar faoliyatini baholashda rentabellik ko'rsatkichlari asosiy mezon sifatida qaralishi ta'kidlangan [1]. Uning fikricha, rentabellik korxonaning iqtisodiy samaradorligini kompleks ifodalaydi.

A.D. Sheremet o'zining ilmiy ishlarida moliyaviy tahlil tizimida rentabellik ko'rsatkichlarini chuqur o'rganish zarurligini asoslab beradi. Unga ko'ra, rentabellik ko'rsatkichlari orqali korxonaning moliyaviy holati, uning daromad olish qobiliyati hamda investitsion jozibadorligi aniqlanadi [2].

Iqtisodchi olim V.V.Kovelyov esa o'zining “Moliyaviy tahlil asoslari” nomli asarida rentabellik ko'rsatkichlarini aktivlar, kapital va sotuv rentabelligi kabi turlarga ajratib, ularni kompleks tahlil qilish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Uning fikricha, ushbu ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinishi lozim.

O'zbek olimlaridan B.Xodiyev o'z tadqiqotlarida korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda rentabellik ko'rsatkichlari muhim o'rin tutishini qayd etadi. Unga ko'ra, rentabellik darajasi past bo'lgan korxonalar moliyaviy inqirozga uchrash ehtimoli yuqori bo'ladi [4].

Shuningdek, Sh.Shodmonov va M.Rasulovlarning ilmiy ishlarida rentabellik ko'rsatkichlari iqtisodiy samaradorlikni baholashning asosiy vositasi sifatida talqin qilinadi [5]. Ular korxonalar faoliyatini kompleks baholashda rentabellik tahlilining muhimligini alohida ta'kidlaydilar.

Mazkur tadqiqotda iqtisodiy tahlilning tizimli va kompleks yondashuvlari qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida solishtirma tahlil, statistik usullar hamda dinamik qatorlar asosida baholash metodlaridan foydalanildi. Rentabellik ko'rsatkichlarini aniqlashda nisbiy ko'rsatkichlar va koeffitsiyentlar tahlili amalga oshirildi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va ilmiy yondashuvlar asosida umumlashtirish usuli qo'llanildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida analitik va empirik usullar uyg'unlashtirildi.

Korxonalarda moliyaviy barqarorlikni baholashda rentabellik ko'rsatkichlari asosiy o'rin egallaydi. Ular orqali korxonaning foyda olish darajasi va resurslardan foydalanish samaradorligi aniqlanadi. Quyida asosiy rentabellik ko'rsatkichlari tahlili keltiriladi:

1-jadval

Korxonalar rentabellik ko'rsatkichlari tahlili

Ko'rsatkich nomi	Formulasi	Mazmuni
Aktivlar rentabelligi (ROA)	Sof foyda / Aktivlar	Aktivlardan foydalanish samaradorligi
Kapital rentabelligi (ROE)	Sof foyda / O'z kapitali	Investorlar daromadliligi
Sotuv rentabelligi	Sof foyda / Tushum	Sotuv samaradorligi

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, aktivlar rentabelligi darajasining oshishi korxonaning mavjud resurslardan samarali foydalanayotganligini bildiradi. Savitskayaning ta'kidlashicha, ROA ko'rsatkichi korxonaning umumiy samaradorligini ifodalaydi.

Kapital rentabelligi esa investorlar uchun eng muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Sheremetning fikriga ko'ra, ROE darajasi yuqori bo'lgan korxonalar investitsiyalarni jalb qilishda ustunlikka ega bo'ladi.

Shuningdek, sotuv rentabelligi korxonaning operatsion samaradorligini aks ettiradi. Kovalyov bu ko'rsatkichni foyda va tushum o'rtasidagi muvozanatni ifodalovchi indikator sifatida baholaydi.

Tahlillar natijasida quyidagi xulosalar aniqlandi:

- Rentabellik ko'rsatkichlari o'zaro bog'liq holda o'sadi yoki pasayadi

- Yuqori rentabellik moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi
- Past rentabellik likvidlik muammolariga olib kelishi mumkin

Zamonaviy sharoitda korxonalar rentabellikni oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etishlari zarur. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va foydani oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda rentabellik ko'rsatkichlari hal qiluvchi strategik va analitik ahamiyat kasb etadi. Rentabellik ko'rsatkichlari nafaqat korxonaning joriy moliyaviy natijalarini baholash imkonini beradi, balki uning uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari aniqlashda ham muhim mezon sifatida xizmat qiladi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali korxonaning foyda olish darajasi, ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatining samaradorligi, kapital va aktivlardan foydalanish darajasi hamda umumiy iqtisodiy barqarorligi kompleks tarzda tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, rentabellik ko'rsatkichlarini chuqur va tizimli tahlil qilish korxonaning ichki imkoniyatlarini aniqlash, mavjud resurslardan samarali foydalanish yo'llarini belgilash hamda moliyaviy risklarni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, aktivlar rentabelligi (ROA), kapital rentabelligi (ROE) va sotuv rentabelligi kabi asosiy indikatorlar o'zaro uzviy bog'liq holda o'rganilganda korxonalar faoliyati haqida yanada aniq va ishonchli xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanishicha, yuqori rentabellik darajasiga ega bo'lgan korxonalar moliyaviy jihatdan barqarorroq bo'lib, ular investitsiyalarni jalb qilish, kreditorlar oldidagi majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va bozor sharoitidagi o'zgarishlarga moslashishda ustunlikka ega bo'ladi. Aksincha, rentabellik darajasining pastligi korxonaning likvidlik muammolariga duch kelishiga, moliyaviy barqarorligining zaiflashishiga va hatto inqiroz holatlariga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda, ayniqsa globallashtirish va raqobat kuchayib borayotgan davrda, korxonalar rentabellikni oshirishga qaratilgan innovatsion va samarali boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqishlari zarur. Bunda ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, marketing faoliyatini takomillashtirish hamda moliyaviy boshqaruv tizimini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, rentabellik ko'rsatkichlarini tahlil qilish metodologiyasini takomillashtirish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Kelgusida ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, xalqaro tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, rentabellik ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish va ularni boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoniga samarali integratsiya qilish korxonalar faoliyatining barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учебник. – Минск: Новое знание, 2018. – 688 с.
2. Шеремет А.Д. Финансовый анализ. – Москва: ИНФРА-М, 2019. – 512 с.
3. Ковалёв В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – Москва: Проспект, 2020. – 560 с.
4. Ходиев Б.Ю. Иқтисодиёт назарияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 420 б.

5. Шодмонов Ш., Расулов М. Иқтисодиёт назарияси. – Тошкент: Fan, 2020. – 380 б.